

הרב יצחק מרדכי הכהן רובין
רב ומו"ץ בהר נוף עיה"ק ירושלים
ודיין בבד"צ בראשות הגר"נ קרליץ שליט"א

סיפור יציאת מצרים עד שתחטפנו שינה

כתב השו"ע סי' תפ"א חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח עד שתחטפנו שינה, ולא נתברר היטב בדברי הפוסקים מה גדר חיוב זה¹, וכן מה דינו של מי שטבעו חלש, כפי שמצוי אצל רובם ככולם, ואם יעסוק בהלכות הפסח עד השעות המאוחרות לא תהיה דעתו מיושבת עליו להתפלל למחרת כראוי, או שמיעוט השינה בלילה יגרום לו למעט בשמחת יום טוב למחרת, עד מתי הוא מחוייב להיות נעור בליל פסח.

ג. וכן פסק השו"ע סי' תפ"א ס"ב חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה³.

ד. עיין רמ"א סי' תע"ו סו"ס א' שהביא מהמהרי"ל שלא יאכל ולא ישתה הרבה יותר מדאי [בסעודת ליל הסדר] שלא יאכל האפיקומן אכילה גסה או ישתכר וישן מיד. וכתב בבהגר"א שם [והעתיקו במשנ"ב] על הא דישן מיד, ותניא בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה.

ה. ויש לעיין מה גדרו של חיוב זה לספר ביציאת מצרים כל הלילה, שהרי זה פשוט דמי שקרא את ההגדה יצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים, ואף מי שאמר פסח מצה ומרור יצא. והנה בהגדה איתא דכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, וכן הוא ברמב"ם פ"ז מחמץ ומצה ה"ד וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח. וחזינן שיש בדבר הידור שמרבה לספר באותו הלילה עוד ועוד,

א. איתא בתוספתא פ"י ה"ח חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה אפילו בינו לבין בנו, אפילו בינו לבין עצמו, אפילו בינו לבין תלמידו. מעשה ברכן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית בייתוס בן זונין בלוד והיו עסוקים בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר, הגביהו מלפניהם ונועדו והלכו להן לבית המדרש².

ב. עוד מצינו ברא"ש פ"י סי' ל"ג שכתב בטעמא אמאי אסור לשתות לאחר אפיקומן, וכתב בתוה"ד ומנהג פשוט הוא שלא לשתות יין ופי' הר"ם ז"ל טעם למנהג לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים לספר בניסים ובנפלאות שעשה לנו הקדוש ברוך הוא ולאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר. והכי אמרינן בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה, וזה ששינינו מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה וכו'.

1. וכבר תמהו רבים על מה שבילל חג השבועות מנהג ישראל להיות ניעורין כל הלילה אף שאין חיוב לעשות כן [עיין מג"א ריש סי' תצ"ד שהביא מהזוה"ק שחסידיהם הראשונים היו ניעורים כל הלילה ועוסקים בתורה, וכתב המג"א שכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן] ואילו בליל הסדר שאיתא בתוספתא שחייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה, המנהג הרווח הוא שאין ניעורים כל הלילה. 2. עיין בדברי האבן עזרא עה"פ ליל שימורים הוא וכו' שימורים לכל בני ישראל לדורות [שמות י"ב, מ"ב], ויש מפרשים אותו כטעם "שומרי החומות" שלא ישנו, רק יודו ויספרו גבורת השם בצאתם ממצרים, וככה רמזו חז"ל הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, עכ"ד. 3. ובגוף חיוב זה האם הוא חלק ממצות סיפור יציאת מצרים ויש בו קיום דין דאורייתא או שהוא מצוה מדרבנן להאריך ולספר כל הלילה, האריכו האחרונים והיו שתלו זאת במחלוקת גבי זמן אכילת מצה האם הוא עד חצות או עד שיעלה עמוד השחר, ואכמ"ל.

ניעורים כל הלילה, ולא משגיחים בהא שחטפתם שינה אלא מתגברים על עצמם ביתר שאת וממשיכים בלימודם, ואי נימא שכוונת התוספתא להיות ניעורים כל הלילה בדוקא היו צריכים כולם לקיים את ה"חיוב" ולהתגבר על עצמם ולספר ביציאת מצרים ולעסוק בהלכות הפסח כל הלילה ממש כדוגמת ליל שבועות⁶.

ז. מכל הלין משמע שאין כוונת התוספתא שכתבה בלשונה "חייב" לומר שיש כאן חובה גמורה להיות ניעור כל הלילה⁷, וששיעור המצוה הוא "כל הלילה" כפשוטו [ויהיה זה כעין שיעור "כזית" של אכילת מצה, שהאוכל פחות ממנו לא קיים את המצוה], אלא כוונת הדברים היא שיש חובה לעסוק בסיפור יציאת מצרים כל זמן שהוא יכול, ושיעורו הוא רק עד שתחטפנו שינה ולא כל הלילה⁸. וחלוק מהמנהג להיות נעורים בליל שבועות ששם כל יסודו הוא שאדם יהיה ניעור כל הלילה בדוקא⁹, משא"כ בליל הסדר שיסודו הוא שכל זמן שהוא ניעור שיהיה עסוק בענייני הפסח

אבל לא כתב הרמב"ם שחייב לספר כל הלילה⁴, ואילו בדברי התוספתא מצינו דחייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל אותו הלילה. וביותר קשה שהביאו בתוספתא את המעשה ברבן גמליאל וברבי אליעזר בן עזריה שהיו מספרים עד הבוקר, ומשמע ששאר אינשי לא נהגו כך ורק הם הידרו בדבר ולכן יש בנותן טעם להזכיר את מעשיהם, וא"כ לכאורה הוא מעשה לסתור.

ו. עיין בדברי הרא"ש ואחריו נמשך השו"ע, ששינו מלשון התוספתא שכתבה "כל הלילה" וכתבו "עד שתחטפנו שינה", ומשמע שהבינו שזהו גופא הביאור בדברי התוספתא שנקטה לשון כל הלילה⁵. ואין לומר ששיעור הדברים הוא שאה"נ חייב לעסוק "כל הלילה" אלא שבשעה שחטפתו שינה הוא אנוס ונפטר מקיום המצוה, שאם כן היו צריכים חכמים ללמדנו שיעשה אדם טצדקי הרבה כדי שלא ירדם, ולמה נקטו בסתמא עד שתחטפנו שינה. גם חזינן ממנהג העולם שבלייל חג השבועות

4. [עיין בהגדת "שיח יצחק" להג"ר יצחק וייס זצ"ל אב"ד ווערבווי, וכן בספר משנה שכיר להג"ר ישכר שלמה טייכטאל אב"ד פייטשאן מועדים ח"ב, שהביאו שהרמב"ם ובנו רבנו אברהם זצ"ל ישבו בליל התקדש חג על הסדר כל הלילה עד שהבריך עליהם השחר, ולא הספיק לרבנו הרמב"ם כל הלילה להוציא לבנו כל רגשי לבבו שהרגיש כל אותו הלילה מקדושת הסדר ומענייני יציאת מצרים, והיה בוער כלבת אש מתחילת הלילה עד סופה, ושאלו בנו, אבא איני מבין, הלא אתה בספר היד החזקה סדרת להגיד בלילה הזה רק איזה מילין קצרים, ועתה אני שומע ממך דברים אשר אינם מספיקים לגומרם כל אותו הלילה, וענהו הרמב"ם, בני דע והבן, אני סדרתי מה שמחוייב כל אדם להגיד, אבל איני יכול להטיל את רגשי לבבי על האדם ההמוני, כי כל אחד מרגיש בלילה הזה כדי תכונתו בקדושה, עכ"ד. ולא נתברר שם היטב מהו מקור הדברים]. 5. עיין לשון החסדי דוד בביאורו על התוספתא שכתב "אכן מרן ז"ל בשו"ע התחכם וכתב חייב עד שתחטפנו שינה, הורנו לעצת כל הלילה לאו דוקא", וע"ע בסמוך. [ובאמת שכאמור כבר הרא"ש שהוא מקור דברי השו"ע שינה וכתב עד שתחטפנו שינה]. 6. וכתב בספר חוט שני הלכות פסח, שאין הגדר של מצוה זו שהוא חייב בדוקא כל הלילה וכאשר חטפתו שינה הוא אנוס, אלא שחיובו הוא עד שחטפתו שינה. 7. ויש לעיין האם לשון "חובה" שנקטו בתוספתא היא כפשוטה ממש, או שכוונת הדברים שהוא "קיום מצוה כראוי בשלמות", והיינו שכך הסדר הראוי להתנהג בלילה זה [ואין זו חובה כאכילת מצה], ומצינו במשנה בפסחים דף קט"ז ע"א בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שמשמעות לשון "חובה" עניינה "צריך", וכן איתא בר"ן בסוכה [דף י"ב – י"ג מדפי הרי"ף] על לשון המשנה כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובתו, שפירש שלא קיים מצוותו כראוי, ועיין בדברי החיד"א בספר שיעורי ברכה סי' תפ"א שצידד כהך צד. 8. ויש לעיין מה דינו של אדם שחטפתו שינה ונשכב לישון, ושוב התעורר לפני עלות השחר האם חייב לשוב ולעסוק בענייני יציאת מצרים, או נימא שבעת שחטפתו שינה כבר נגמר חיובו. ולכאורה לפי הגדר הנ"ל י"ל שכבר הסתיים חיובו, דשיעור נתנו בדבר עד שתחטפנו שינה ועד כאן חושבנא, ומכאן ואילך הוי כיום חדש לגביו. ויש להביא ראיה לדבר מדברי החק יעקב סי' תפ"א ס"ק א' שכתב דלפי טעמו של הרא"ש באיסור שתיית יין לאחר ד' כוסות שהוא משום שמא ישתכר ותחטפנו שינה ולא יוכל לעסוק בסיפור יציאת מצרים וכמבואר בתוספתא, מותר לשתות לאחר שחטפתו שינה ושוב התעורר [והעתיקו בפמ"ג שם א"א ס"ק א']. 9. וכפי שנתן המג"א ריש סי' תצ"ד טעם לדבר, לפי שהיו

מוריה, שנה שלושים ושש, גליון ד–ו (תכד–תכו), ניסן תשע"ח ♦

אבל אין הדין שיהיה ניעור בדוקא כל הלילה, וכנ"ל.

שו"ר בחסדי דוד בביאורו על התוספתא שם שעמד על הקושיות הנ"ל, וכתב עד שתחטפנו שינה הורנו לדעת כי כל הלילה לאו דוקא אלא כלומר עד שתבוא לו שינה ומסתמא אחר המאכל, שהמאכל מביא שינה, כבר נפטר בזה, ומייתי עובדא דר"ג וזקנים דאע"ג דהיו מסובין ואכלו ושתו מ"מ התגברו על שנתם עד קרות הגבר ואז הלכו לבית המדרש.

ח. ונראה שהגדר במצוה זו הוא שיהיה אדם עסוק בסיפור יציאת מצרים בכל עת שהוא יכול בליל ט"ו, והיינו שלא יאמר אדם היות וקראתי את ההגדה ויצאתי ידי חובת סיפור יצ"מ מעתה אני פנוי ללמוד תורה או להשיח עם בני ביתי, והרי זה לדידי כמו שאכלתי מצה ויצאתי ידי חובתי, על זה אמרו בתוספתא שחייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה, וגדר החובה הוא דכל זמן שיש באפשרותו לעסוק בענייני הפסח אינו רשאי לעסוק בדברים אחרים, וטעם הדבר לפי שהלילה הזה הוא יום צאתך ממצרים לכך קבעוהו שיהיה כל אחד ואחד עוסק כפי יכולתו בסיפור יציאת מצרים ובהלכות הפסח, ולא מפנה את זמנו בלילה זה אף לא ללימודים אחרים וכ"ש שלא להתעסק בדברים אחרים. וכל המרבה בזה הרי הוא משובח, אבל אינו בכלל החיוב, ועל זה הביאו את המעשה דר"ג וזקנים שהם הידרו בדבר והיו ניעורים עד הבוקר.

ט. ויש בנותן טעם להביא את לשון הרמב"ם בספר המצוות מ"ע קנ"ז שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחילת הלילה וכו' והכתוב שבא על הציווי הזה הוא אמרו יתברך "והגדת לבנך ביום ההוא" ובא הפירוש יכול מר"ח ת"ל ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, ת"ל בעבור זה, לא

אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, כלומר מתחילת הלילה חייב אתה לספר, עכ"ל.

והזינן בדברי הרמב"ם שיש עניין להתחיל לספר כבר מתחילת הלילה, והיינו שלא יאמר אדם היות והלילה הזה כולו מצה אעסוק בשאר דברים ואתחיל לספר בענייני יצ"מ בשעה מאוחרת יותר, קמ"ל שמתחיל לספר כבר מתחילת הלילה. והן הן הדברים שאין לאדם לעסוק בלילה הזה בשאר דברים אלא כל הלילה מיועד לספר בו את הניסים והנפלאות, ולכן יש להתחיל מיד בתחילת הלילה.

י. ולכן נתנו חכמים הלכות בליל הסדר וכגון שלא ירבה באכילה ושתיה שלא ישתכר ועל ידי זה ישן מיד ולא יוכל להמשיך ולעסוק בסיפור יציאת מצרים, וכן אמרו שלא ישתה יין לאחר אכילת האפיקומן כדי שיוכל לעסוק בסיפור יציאת מצרים ובלמוד הלכות פסח. ושורש הדברים חד הוא כדי שיהיה פנוי באותו הלילה להמשיך ולעסוק כפי כוחו בסיפור יציאת מצרים.

יא. אמנם אין להוכיח מהלכות אלו שיש שיעור בדבר וחובת סיפור יציאת מצרים צריכה להיות בדוקא כל הלילה, וצריך למנוע את עצמו מלהירדם כדי שיוכל להמשיך ולעסוק בה כל הלילה, אלא כוונת הדברים כנ"ל שכל זמן שאינו נרדם חובתו להתעסק בדברים אלו ולא בדברים אחרים, והוא צריך לכלכל מעשיו באופן כזה שלא יעשה בדוקא דברים שיגרמו לו להירדם¹⁰.

יב. והנה הדעת נותנת שאין לאדם לערוך את הסדר במהירות רבה ולגמור מוקדם מהרגילות אצל אינשי ולומר בליבו אעלה כעת על יצועי כיון שסיימתי את המצוות הנוהגות בלילה זה, אלא הוא צריך לראות בעצמו להיות ניעור ככל אשר יוכל עד שתחטפנו שינה, כיון

ישראל ישנים כל הלילה והוצרך הקב"ה להעיר אותם לקבל התורה, לכן אנו צריכים לתקן זה. ¹⁰ ועיין משנ"ב סי' תפ"א ס"ק א' שהביא את הטעם שאינו רשאי לשתות יין אחר ארבע כוסות, וציין לביאור הגר"א שהביא בשם הרא"ש שהוא משום שמצוה לספר ביציאת מצרים ובנפלאותיו של הקב"ה אפילו כל הלילה, והוסיף המשנ"ב את התיבות "כל זמן שלא חטפתו שינה". והיינו כנ"ל ושלא יטעה הקורא שיש חיוב ממש כל הלילה, אלא גדר

ולמעט בסיפור יציאת מצרים, אלא עושה זאת כיון שהדבר מפריע לו ביום המחרת, י"ל דהרי הוא כמי שחטפתו שינה¹².

ונראה דגם זה בכלל חטפתו שינה, ואינו צריך להישאר ניעור אף אם כעת עדיין לא אחזתו שינה, וכן מתבאר מדברי המהר"ל בגבורות ה' [סוף פרק ס"ה] וז"ל ומצוה גדולה לספר ביציאת מצרים כל הלילה ולעסוק בהלכות הפסח, כמו שעשו הזקנים בבני ברק שעסקו ביציאת מצרים כל הלילה עד זמן קריאת שמע של שחרית, וכך יש לעשות לכל אדם לעסוק ביציאת מצרים כל הלילה אם הוא אדם שאפשר לו להיות בלא שינה, עכ"ד¹³.

שכך צורת הלילה הזה שיהיה כל אחד ואחד מרבה לספר ולעסוק בהלכות הפסח¹¹.

יג. והנה המנהג הרווח בכלל ישראל הוא להאריך בליל הסדר ולעסוק בביאורים ובחידושים מענייני יציאת מצרים וסדר ההגדה, ויש לעיין מה דינו של אדם שכעת עדיין לא חטפתו שינה אבל יודע בנפשו שאם יאריך כל הלילה או יאריך הרבה יהיה ראשו כבד עליו למחר ולא יוכל להתפלל כראוי וכן ימנע משמחת יום טוב, האם נימא שכיון שעדיין לא חטפתו שינה חובה עליו להישאר ניעור, או דגם זה בכלל הגדר של חטפתו שינה, והיינו שכל היכי שסיבת הליכתו לישון היא לא בגלל שרצונו לפנות את הלילה לדברים אחרים

הדברים הוא כהבנת הרא"ש והשו"ע שהוא עד שתחטפנו שינה. ¹¹ וזהו פסק השו"ע ע"פ התוספתא הנ"ל, ואפשר שהרמב"ם שלא הביאה ס"ל דלא נקטין כן להלכה דיש חיוב לספר ביציאת מצרים כל הלילה, אלא הרי זה בכלל כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח וכמו שכתב בהלכות שם. ¹² ואין לומר שהיות ועדיין לא חטפתו שינה, יש עליו חיוב להמשיך ולספר כל הלילה, אף שעל ידי זה לא יוכל להתפלל למחרת כראוי, דכיון שכעת הוא עוסק במצוה של סיפור יציאת מצרים לכן פטור הוא מהמצות של מחר, דעוסק במצוה פטור מן המצוה. זה אינו, דנדון זה היה שייך אם היה מחוייב מעיקר הדין לעסוק כל הלילה בסיפור יצ"מ, אך כיון שגדר החיוב הוא רק עד שתחטפנו שינה ולא צריך להיות בדוקא ניעור כל הלילה, ממילא תו אין עליו כלל חיוב להמשיך ולספר אחר שיעור זמן זה [וכן הוא גם במי שידע בנפשו שאם יתאחר מלישון יופרע למחרת, שגם הוא בכלל חטפתו שינה וכדלהלן בסמוך]. ואף שפשוט שאם יתגבר בעצמו וימשיך לספר בענייני יצ"מ כל הלילה ודאי יקיים בזה מצוה, מ"מ חיוב ליכא בזה. ¹³ וכן הוא בסידור היעב"ץ שכתב שחייב לעסוק בהלכות הפסח וכו' עד שתחטפנו שינה או שצריך הרבה ללכת ישן על מטתו כדי שיתחזק כוחו שיוכל להשכים לבית הכנסת ולא יטרד בתפילתו. וכן הוא בספר סדר היום שכתב ואם בר הכי הוא שיוכל לעמוד כל הלילה לספר ביציאת מצרים כדרך החכמים, מה טוב חלקו ומה נעים גורלו. וכן מטין בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל ויבלחטו"א הגר"ח קניבסקי שליט"א.